

ЧАРІВНА НАУКА

Людина – вінець природи. З-поміж інших істот її вирізняє здатність до **мови**. Без неї людина просто не була б людиною та радше нагадувала б мавпу. Значення мови як для кожної окремої людини, так і для суспільства в цілому важко переоцінити. Мова для нас є основним засобом спілкування, обміну інформацією, пізнання, впливу. Завдяки їй ми нагромаджуємо свій досвід і зберігаємо в часі досвід та знання минулих поколінь. Здавалося б, усі ми знаємо мову ще з коліски, вчимо її у школі, послуговуємося нею щодня, але мова – складна річ, що приховує від нас чимало таємниць. Розкрити їх, пірнути, ніби батискаф на дно океану, в її глибини нам допомагає цікава й чарівна галузь знань – мовознавство.

Мовознавство, або лінгвістика¹, – це наука, що досліджує людську мову як явище взагалі та конкретні мови (арабську, суахілі, українську, угорську тощо) зокрема. Деякі питання мови становили інтерес ще у стародавні часи, але він посилювався з виникненням писемності, адже для правильного записування релігійних текстів, художніх творів, договорів, чийось думок, промов необхідно осмислити мову, встановити її закономірності. Попри те що людина звертала свою увагу на мову ще з давніх-давен, винаходила нові системи її графічної фіксації (письмо), укладала граматики і словники, мовознавство як наука все одно перебувало в зародковому стані. Істинний його розквіт припадає аж на XIX століття. Саме тоді розпочалося ґрунтовне вивчення мов світу, зокрема шляхом їх порівняння. Сьогодні мовознавство – це не просто вміння знайти

¹ Від лат. *lingua* – мова. Порівняйте також англ. *language*, ісп. *lengua* та подібні з тим же значенням та коренем.

в реченні підмет чи присудок та вставити потрібну букву в слові. Це розгалужена система різноманітних дисциплін, що вивчають мову і народ, мову і психіку людини, мову і процеси пізнання, мову і комп'ютер і так далі.

Щороку зростає і практична роль мовознавства. Завдяки його здобуткам ми вчимося грамотно писати, чітко і правильно висловлювати свої думки, вивчаємо інші мови, перекладаємо з однієї мови іншою, укладаємо словники та підручники. Без дослідження мови годі було б мріяти про повноцінні комп'ютери та програмне забезпечення. Дані мовознавства логопеди використовують для корекції мовлення дітей, медики – для лікування афазій¹. Мовознавчі відомості для своїх потреб застосовують історики, етнографи, соціологи, психологи, криміналісти та інші фахівці.

Мета пропонованої читачеві праці – показати в науково-популярній і доступній для широкого загалу формі багатогранність мовознавчої науки і, звичайно ж, самої мови як об'єкта її аналізу. Звісно, схожі праці неодноразово вже виходили в різних країнах, але формат цієї книжки трохи незвичний: тут ви не знайдете розповідей про синоніми, антоніми, омоніми та інші, знайомі для більшості людей, навіть неспеціалістів, поняття. Про все це написано чимало літератури, яку легко відшукати. У книжці я намагався написати насамперед про те, що цікавить мене як лінгвіста, і те, з чим мені доводиться стикатися під час наукової та викладацької діяльності. Ясна річ, тут наведено відомі для фахівців факти, але є теми, про які ви ніде не прочитаєте або які чомусь не порушували в подібних виданнях (скажімо, чи можуть існувати мови на інших планетах, чи потрібне математику мовознавство тощо). Значне місце в роботі відведене українській мові, мові нашого з вами роду. Утім, не буду розкривати карти: нехай читач дізнається про все сам, вирушивши в подорож сторінками цієї книжки. Отож починаймо!

¹ Порушень мовленнєвої діяльності внаслідок пошкодження мовних центрів кори головного мозку.

СКІЛЬКИ МОВ НА СВІТІ

Скільки ж усе-таки живих мов на нашій Землі? У низці авторитетних джерел зазначено різну кількість: у діапазоні від двох до семи тисяч. Ці цифри, проте, орієнтовні і приблизні, тому що встановити точну кількість просто нереально. Чому? По-перше, одні мови тільки-но зароджуються, формуються, а інші поступово зникають з карти світу. По-друге, є чимало безписемних мов, які недостатньо досліджені або не досліджені взагалі, і науці вони докладно не відомі. По-третє, існують проблеми статусу деяких мов і діалектів¹, їх розмежування. Причому ці проблеми можуть бути зумовлені як лінгвістично (об'єктивно), так і політично (суб'єктивно). Скажімо, серед учених немає одностайної думки про русинську мову: одні вважають її варіантом, регіональним різновидом української, інші – самостійною та повноцінною мовою. Нерідко питання статусу мови набуває особливо гострого політичного забарвлення. Наведу кілька відомих прикладів.

Молдавська мова. У Радянському Союзі офіційна наука розглядала її як одну з романських мов² (щоправда, на відміну від решти романських, на письмі вона функціонувала на базі кирилиці) і як національну мову молдаван. Її використовували у ЗМІ, нею викладали у школах і вишах, видавали граматики та словники молдавської мови. Після розпаду СРСР у Молдові навколо назви *молдавська* почалися гострі дискусії, які тривають дотепер. Більшість сучасних лінгвістів визнає, що *молдавська* і *румунська* – це назви однієї мови. У такому

¹ Діалект - місцевий різновид мови.

² Романськими називають мови, які виникли на основі вульгарної (народної) латині, тобто французьку, італійську, іспанську та інші.

разі як же її називати в Молдові? Це питання розділило країну й політиків навпіл: промолдавська частина виступає за перший варіант, прорумунська – за другий. До речі, в Україні для молдаван, котрі компактно проживають на певній території (переважно в Одеській області), на державному рівні функціонують школи саме з молдавською мовою навчання¹, для яких розроблено спеціальні програми та видано відповідні підручники, але вже на латиниці.

Другий приклад – **сербсько-хорватська** мова, що тривалий час була літературною (стандартною) мовою південних слов'ян (сербів, хорватів, чорногорців та боснійців). У колишній Югославії вона була найпоширенішою мовою, а також мала офіційний статус. Сербсько-хорватська літературна мова функціонувала у двох варіантах: східному (сербський) і західному (хорватський). З огляду на це її ще називали *хорватсько-сербською* (у Хорватії). Для передачі на письмі використовували як кирилицю, так і латиницю. Після розпаду Югославії утворилася низка незалежних держав, у яких почалися процеси штучного відокремлення від спільної колись для всіх сербсько-хорватської мови та перейменування її регіональних різновидів на свій лад². У Сербії – сербська, у Хорватії – хорватська, у Чорногорії – чорногорська, у Боснії і Герцеговині – боснійська³. Розподібнення мов-нащадків сербсько-хорватської в нових республіках здебільшого стосується лексики. Особливо активними тут показали себе хорвати, котрі вилучили чимало сербських слів, замінивши їх новотворами, застарілою та діалектною лексикою. Мовний сепаратизм у Хорватії зачепив навіть міжнародну (інтернаціональну) лексику, наявну в багатьох мовах світу, порівн.: серб.

¹ У програмах і підручниках, затверджених Міністерством освіти і науки України, рідна мова молдаван виступає під назвою «Молдовська мова» («Limba moldovenească»). Я ж у прощонованій книжці використовую звичний для мене варіант з буквою а.

² Цей процес не зачепив Словенію і Македонію, позаяк у цих країнах поширені мови титульних націй – словенська та македонська.

³ Таким чином, поняття *сербсько-хорватська мова* сьогодні вважають застарілим і в науковій літературі не використовують.